

A FIATAL BÁNYÁSZOK ÉLETUTJÁNAK ÉS PÁLYAVÁLASZTÁSÁNAK NÉHÁNY ÖSSZEFÜGGÉSE

Az ifjúságpolitika tudományos megalapozását szolgáló kutatások akadémiai főirány keretében kutatócsoportunk "Az ifjúság testi-fizikai és mentális egészségének társadalmi tényezői" c. témán dolgozik. Egyszerű véletlen mintavétel alapján kiválasztottunk 690 ipari, 150 bányász és 220 mezőgazdasági fiatal fizikai dolgozót, akikkel kérdőíves interjút készítettünk. Fiatalnak azokat számítottuk, akik 1981-ben még nem multak el 30 évesek. Munka, életut, létfeltételek, szabadidő, életfelfogás, fizikai és mentális egészség, alkoholizmus, higiéne voltak kérdőívünk főbb altémái.

E kutatásunkból egyelőre a Mecseki Szénbányáknál dolgozó 150 fiatalra vonatkozó elemzések készültek el. Mivel mintánkat viszonylag homogénné akartuk tenni, ezért elsősorban a nagyobb terhelésnek kitett fiatalok jellemzőit kívántuk vizsgálni. A 150 megkérdezett mindegyike földalatti munkát végző, fizikai besorolása állományban dolgozó fiatal, kizárólag férfiak. Összehasonlításként 145 mezőgazdaságban dolgozó fizikai állományú férfi adatainak már elkészült nyerselemzését alkalmaztuk. Először életük gyermekkortól a munkabaállásig eltelt szakaszának általános vonásait kívánom elemezni.

A társadalmi státusváltozások életut módszerrel való elemzése a magyar szociológiában is ismert és alkalmazott módszer. Bár a társadalmi mobilitás vizsgálatának egyik legkorrektebb módszere, alkalmazását problematikussá teszi, hogy terjedelmes anyag kezelését igényli, és statisztikai, illetve matematikai eszközökkel nehezen, vagy egyáltalán nem kezelhető elemeket is tartalmaz. Jelen vizsgálat az életut vizsgálatok szokásos eszköztáránál szűkebb kört fog át, de mindenképpen tartalmazza az egyén társadalmi státusát alapvetően meghatározó fő tényezőket. Ugymint gyermekkor, iskola, pályaválasztás.

Az első ilyen tényező a társadalmi rekrutációs háttér. Ezen elsősorban a szülők társadalmi helyzetét kell értenünk. Ennek mérésére Kolosi Tamás és munkatársai rétegződésvizsgálatához hasonlóan ugynevezett szülői státusz-mutatót alkottunk. E mutató az egyszerűség kedvéért elsősorban az apa helyzetét méri. Egy egyszerű pontozásos rendszerrel tartalmazza az apa foglalkozását, iskolai végzettségét, a gyermekkori család anyagi körülményeit és hogy a megkérdezett normál családi környezetben nőtt-e fel. Ez alatt a teljes családot értjük.

A szülői (vagy inkább apai) státusz alapján a 150 fiatal bányász 43 %-át soroltuk az alacsony, 40 %-át a közepes és 17 %-át a magas státuszcsoportba. El kell mondanunk, hogy ez az alacsony, közepes, magas besorolás abszolút relatív, mivel csak a bá-

nyászokra vonatkoztattuk. Az itteni magas apai státusz összetársadalmi szinten erősen közepes lenne.

A társadalmi rekrutációs háttér másik fontos eleme a gyermekkori lakóhely. A minta nagyobb része (63 %) városban lakott, a többiek községekben. A származás megyéjét illetően 77 % baranyai. A többiek kb. azonos arányban oszlanak meg a szomszédos, illetve a távolabbi megyék között. A vállalat munkaügyi osztályán elmondták, hogy mivel a 80-as évekre a bányászfizetések relative csökkentek, a munka nehézségi foka, veszélyessége viszont gyakorlatilag a régi maradt, egyre inkább a távolabbi, kevésbé iparosodott megyékből tudják csak biztosítani - ha egyáltalán tudják - munkaerő-utánpótlásukat. Az előbb említett megyei megoszlások is ezt igazolják, ha a bányánál töltött munkaviszony hosszának függvényében vizsgáljuk. A rövidebb ideje itt dolgozóknak jóval nagyobb része származik a távoli megyékből.

Érdeemes megvizsgálni a szülői státusz mutatóinak egyes alkotóelemeit külön-külön is. A mintában szereplő személyek esetében az apák 89 %-a volt fizikai munkás, 7 %-a szellemi dolgozó és 4 % apa nélkül nőtt fel. Az apák 13 %-a dolgozott maga is bányászként. Őket számíthatjuk tradicionális bányászcsaládoknak, akiknek száma, azonban a vállalat nem kis bánatára egyre csökken.

A bányász- apákon kívül 13 %-nak volt az apja segédmunkás, 27 %-nak betanított és 35 %-nak szakmunkás. A társadalmi munkamegosztás hierarchiájában magasabb helyet elfoglaló apák aránya mindössze 7 %.

A kvalifikálatlan apák aránya több mint 40 %, mivel a bányász apák között is lehetnek ilyenek. Ez magas értéknek tekinthető és elmondhatjuk, hogy társadalmi munkamegosztási hierarchiának meglehetősen alacsony fokáról származnak a megkérdezettek. A mezőgazdaságban dolgozó fiatalok még hátrányosabb helyzetben vannak e téren, hiszen itt az apák 75 %-a volt kvalifikálatlan.

A fent leírtakat támasztja alá az anyák foglalkozási strukturája is. Közel 40 %-uk ugyanis kvalifikálatlan betanított és segédmunkás. Csupán 6,7 %-uk szakmunkás. Igen magas - 42,3 % - a háztartásbeliek száma. Az anya foglalkozása csaknem mindenütt konzisztens az apa társadalmi státusának mutatójával. A mezőgazdaságban 90 % kvalifikálatlan vagy htb. Az apák iskolai végzettsége leggyakrabban a befejezett általános iskola volt. Ez 36 %-ot tett ki. Ennél alacsonyabb 23 %-nak az iskolai végzettsége. Szakmunkásképzőt végzett 25 %, a felsőfoku végzettségű apák aránya 4 %.

Az anyák e téren is kedvezőtlenebb helyzetben vannak. Míg az apák 61 %-a végzett 8 általánost vagy kevesebbet, ugyanez az adat náluk megközelíti a 83 %-ot. Mindössze 6 %-uk rendelkezik szakmunkás bizonyítvánnyal.

A megkérdezett bányászok szüleinek iskolai végzettsége jóval alatta marad a megfelelő megyei átlagnak. Ez a tény egybevetve a munkamegosztásban elfoglalt hellyel kedvezőtlen háttérrel jelentett a pályakezdést meghatározó gyermekévekben a minta jelentős részénél. Elmondhatjuk, hogy a bányászok között fehér hollónak számít a tőlük szignifikánsan különböző társadalmi rétegből belépő dolgozó.

A gyermekkori életmód objektív, tárgyi körülményei közül a család lakás- és anyagi helyzetét vizsgáltuk meg. A lakáshelyzet egyik fontos mutatója a szobaszám. A leggyakoribbak a 2 szobás lakások voltak, ez 53 %-ot tett ki. Ennél kisebb lakásban élt 22 %, nagyobbban 25 %, akiknek nagyrésze 3 szobában lakott. Ezek az adatok a mezőgazdaságban dolgozó fiatalok esetében kedvezőbb képet mutatnak, amit elsősorban a falusi építési szokásokkal magyarázhatunk. Itt 37 %-nak 2 szobás a lakása, 26 %-nak ennél kisebb és 37 %-nak nagyobb. Sűrűbben fordulnak elő a 4-5. szobás lakások is. A komfortfokozat és a lakólétszám azonban azt mutatja, hogy a bányászfiatalok gyerekkori lakásviszonyai voltak a kedvezőbbek. A bányászoknál összkomfortos és komfortos lakások 51 %-ot tesznek ki. (17 % összkomfort és 34 % komfort). Ugyanez az arány a mezőgazdaságban 11 %. (4 % összkomfort és 7 % komfort). E téren a bányászok helyzete jobb a megyei átlagos helyzetnél is, ahol ez az arány mindössze 20 %.

Az átlagos lakólétszám is a bányászoknál a kedvezőbb: kb. 5 fő, míg a mezőgazdaságban kb. 7 fő. A bányánál átlagosan egy szobára kb 2 fő jut, a pontos átlag 2,2. Ugyanez a mezőgazdaságnál valamivel magasabb. (2,5)

A lakáshelyzet tekintetében elmondhatjuk tehát, hogy a megkérdezettek nagy többsége az akkori átlagnál kedvezőbb helyzetben volt. E tény okainak feltárása a további kutatás feladata lesz.

Ezen a ponton rátérhetünk az életet következő szakaszára az iskolára. A területi korlátok miatt itt csak a kérdezett legmagasabb iskolai végzettségére vonatkozó adatokkal foglalkozom. A legmagasabb iskolai végzettségi arányszámok a szülőknél természetesen jóval pozitívabbak. Mindössze 3 fő, azaz 2 % nem fejezte be az általános iskolát, 27 %-nak van 8 általánosa, 58 %-nak szakmunkásbizonyítványa, és 13 % végzett középszintű iskolát. A mezőgazdaságban ezek az adatok hasonlóak, bár itt a 8 általánost és szakmunkásképzőt végzettek aránya megfordul. Azaz, itt nagyobb arányban vannak az alacsonyabb végzettségűek. A vizsgálatból azt a fontos következtetést vontuk le, hogy az iskolai végzettség szintje nagymértékben függ az apai státuszától. Befejezetlen általános iskola csak a legalacsonyabb státuszúaknál fordul elő. A középiskolai végzettségűek a magas státuszúaknál közel háromszor akkora arányban vannak, mint a közepeseknél, és több mint ötször akkora arányban, mint az alacsony társadalmi helyzetűeknél. A csak általános iskolát végzet-

tek a státusz növekedésével csökkennek. A mi, az e témában kutatókhoz képest szegényes adataink is igazolni látszanak azon kutatások eredményeit, amelyek szerint a szülői státusz meghatározza a gyerek által elvégzett iskola minőségét. Igaz, ezek a kutatások általában Bourdieu nyomán továbbmennek és az iskola társadalmi státuszt átörökítő hatását vizsgálják. Ez nekünk jelenleg nem feladatunk.

A kérdezettek 21 %-a anyagi okok miatt nem tanult tovább. 47 % rossz tanulmányi eredmény, illetve a tanulással szembeni kedvezőtlen beállítódások miatt. A rossz családi légkör 11 %-nál döntött a továbbtanulás ellen. A többiek egyéb választ adtak, vagy nem válaszoltak. Közel 50 %-nál tehát fel sem merült a továbbtanulás lehetősége.

Itt elérkeztünk a pályaválasztásig. Az első munkahelyeken betöltött pozíció megfelelő általában az iskolai végzettségi strukturának.

Az iskola utáni első munkahely választásának motívumai között három ok képvisel komolyabb súlyt. Ezek az anyagi okok (20 %), az, hogy ez tetszett a kérdezettnek (25 %) és az, hogy csak erre volt lehetősége (33 %). Nagyon nagyok tűnik a kényszerből pályát választók 1/3-os aránya, ami tulajdonképpen ennél is magasabb, mivel például az anyagi okokat is bizonyos értelemben kényszernek foghatjuk fel és az egyéb okok között is több ilyen akad. Tulajdonképpen igazán "önkéntes" pályaválasztónak csak azt a 25 %-ot foghatjuk fel, akik azt mondták, hogy azért választották ezt a pályát, mert ez tetszett nekik.

Érdeemes megfigyelni a pályaválasztási motívumok apai státusztól való függőségét. A leghabzababban a közepes státuszu apáktól származók választottak munkát. Az anyagi okok várakozásuknak megfelelően elsősorban az alacsonyabb státuszuaknál jöttek számításba, mint ahogy itt a legnagyobb a "nem volt más lehetősége" típusú válaszok aránya is. Érdekes módon az anyagi okok a magas státuszuaknál is jóval nagyobb mértékben jelentkeznek, mint a közepeseknél. Valószínű, hogy a közepes státuszu családok a legnyitottabbak, mivel az alacsonyabb státuszuak különböző - főleg anyagi okokból nem lehetnek nyitottak, a magas státuszuak pedig éppen az eddig elért előnyösebb pozíció megtartására próbálnak törekedni, ezért zártabbak. Itt megint utalnunk kell a besorolás relativitására.

Az első munkaválasztás motívumai után meglehetősen egyoldalú képet mutat, hogy miért választották jelenlegi munkájukat a megkérdezettek. 3/4 részük ugyanis a bányá által nyújtott előnyökért - lakás, katonaság elkerülése, magas fizetés - jöttek ide dolgozni. A további motívumok nagyon szóródnak. Ez is igazolja, hogy a bányász munka nem tartozik a különösebben vonzó munkák közé.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy az általunk megkérdezett fiatal bányászok csoportja gyermekkor, iskola, pályaválasztás tekintetében meglehetősen homogén képet mu-

tat. Esetleg úgy is mondhatjuk, hogy azonos "kényszerpályán" mozognak. Annak felderítése, hogy ez a pálya miért kényszerpálya további elemzésre szorul.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1 Kolosi Tamás: Státus és réteg. Rétegződés modell vizsgálat, MSZMP KB társ. Tud. Intézet, 1983.
- 2 Tahin T. - Tistryán L. - Horváth Á.: A fiatal bányászok életutjának néhány kérdése. A liász program hatása Baranya megye. gazdasági-társadalmi életére sorozat 8. kötet.